

PŘEDNÁŠKA 14. LEDNA 1976

Válka a moc. - Filosofie a meze moci. - Právo a královská moc. - Zákon, nadvláda a podrobení. - Analytika moci: otázky metody. - Teorie suverenity. - Disciplinární moc. - Pravidlo a norma.

Tento rok bych chtěl začít, ale pouze začít, sérii výzkumů o válce jako eventuálním principu analýzy mocenských vztahů: je to otázka válečného vztahu, otázka modelu války, otázka schématu boje, bojů, kde můžeme nalézt princip, jak porozumět politické moci a jak ji analyzovat, dešifrovanou v termínech války, bojů, střetů? Určitě bych chtěl, jako v kontrapunktu, začít analýzou vojenské instituce, vojenských institucí, jak skutečně, účinně, historicky působily v naší společnosti od 17. století po naše dny.

Až doposud, zhruba během posledních pěti let, to byly kázeňské instituce, které jsem zkoumal; během následujících pěti let to bude válka, boj, armáda. Přece jen bych ale chtěl shrnout to, co jsem se pokoušel říci během předchozích let, protože tak získám čas pro své výzkumy o válce, které příliš nepostoupily, a protože to může eventuálně sloužit jako orientace pro ty z vás, kteří zde nebyli předešlá léta. V každém případě bych rád shrnul sám pro sebe to, co jsem se pokusil prozkoumat.

Co jsem se pokoušel během let 1970-1971 prozkoumat, bylo ono „jak“ moci. Studovat ono, „jak moci“, to je pokusit se uchopit mechanismy moci mezi dva orientační znaky nebo dvě meze: na jedné straně právní pravidla, která formálně vymezují moc, a na druhé straně, na druhé krajnosti, na druhé mezi by to byly důsledky pravdy, kterou tato moc produkuje a které zase umožňují pokračování této moci. Je to tedy trojúhelník: moc, právo, pravda. Řekněme schematicky toto: Existuje jedna tradiční otázka, která je, myslím, vlastní politické filosofii a již by bylo možné vyjádřit takto: jak může diskurs pravdy nebo zcela jednoduše, jak může filosofie, která je chápána jako pravdivý diskurs par excellence, stanovit právní meze moci? To je tradiční otázka. Ovšem otázka, kterou jsem chtěl položit já, je otázkou zdola, je to velice faktuální otázka v poměru k oné tradič-

ní, vznešené a filosofické otázky. Můj problém by se dal vyjádřit asi takto: Jaká jsou právní pravidla používaná mocenskými vztahy k produkci pravdivostních diskursů? Nebo ještě takto: Jaký je onen typ moci, jenž je schopen produkovat pravdivostní diskursy, jež nabývají v takové společnosti, jako je naše, tak mocných účinků?

Chci říci toto: ve společnosti, jako je naše – ale koneckonců v kterékoli společnosti – mnohočetné mocenské vztahy procházejí sociálním tělesem, charakterizují ho, utvářejí ho; nemohou se oddělit, nemohou se ustanovit ani působit bez jisté produkce, akumulace, oběhu, působení pravdivostního diskursu. Neexistuje výkon moci bez určitého vedení pravdivostních diskursů, které působí na základě této moci a skrze ni. Moc nás nutí k produkování pravdy a my můžeme vykonávat moc jen produkováním pravdy. To platí pro každou společnost, myslím však, že se v naší společnosti uspořádává tento vztah mezi mocí, právem a pravdou velmi specificky.

Abychom jednoduše vyznačili nejen samotný mechanismus vztahu mezi mocí, právem a pravdou, nýbrž rovněž intenzitu vztahu a jeho setrvalost, řekněme toto: moc nás nutí produkovat pravdu, protože moc tuto pravdu vyžaduje a potřebuje ji ke svému působení; musíme říkat pravdu, jsme nuceni, jsme odsouzeni k přiznávání nebo k nalézání pravdy. Moc neustává v tázání, neustává se nás dotazovat; nepřestává pátrat, zaznamenávat; institucionalizuje hledání pravdy, profesionalizuje je, odměňuje je. Jsme nuceni produkovat pravdu, jako jsme koneckonců nuceni produkovat bohatství, a musíme produkovat pravdu proto, abychom mohli produkovat bohatství. A na druhé straně jsme stejně podrobeni pravdě v tom smyslu, že pravda je zákonem; je to totiž diskurs pravdy, který alespoň zčásti rozhoduje; on je nositelem, hybatelem důsledků moci. Celkem vzato jsme souzeni, odsuzováni, třídění, nuceni k úlohám, zasvěceni určitému způsobu života nebo umírání vzhledem k pravdivostním diskursům, které s sebou nesou specifické důsledky moci. Tedy: právní pravidla, mocenské mechanismy, důsledky pravdy. Nebo ještě: pravidla moci a moc pravdivostních diskursů. Toto představovalo víceméně velmi obecnou oblast zkoumání, které jsem chtěl podniknout, zkoumání, jež jsem uskutečnil, jak dobře vím, částečně a velmi klikatě.

Chtěl bych nyní něco říci o tomto zkoumání. Jakým obecným principem jsem se řídil a jaké byly naléhavé metodické příkazy nebo opatření, jichž jsem se rozhodl používat? Obecný princip, pokud se týče právních a mocenských vztahů: zdá se mi, že je zde jedna skutečnost, která nesmí být opomenuta: v západní společnosti, a to

od středověku, docházelo k vypracovávání právního myšlení hlavně v okruhu královské moci. Právní stavba naší společnosti byla propracována na žádost královské moci a také v její prospěch, aby jí sloužila jako nástroj nebo ospravedlnění. Právo na Západě je právem na královskou objednávku. Všichni samozřejmě znají pověstnou, slavnou, opakovanou, omílanou roli juristů, jak ji sehráli v organizování královské moci. Nesmí se zapomínat na to, že reaktivace římského práva asi v půli středověku, která byla velkým fenoménem, kolem něhož a jím počínaje došlo k rekonstituci právní stavby, rozpadlé po pádu říše římské, byla jedním z konstitutivních technických nástrojů panovnické, autoritativní, administrativní a nakonec absolutní moci. Tedy utváření právní stavby kolem královské osobnosti, dokonce na objednávku královské moci a k jejímu prospěchu. Jakmile tato právní stavba v následujících stoletích unikne královské kontrole, když se obrátí proti královské moci, pak to, co se stane otázkou, budou vždy meze královské moci, bude to otázka vztahující se na její výsady. Jinak řečeno, domnívám se, že je to král, kdo představuje ústřední osobnost v celé západní právní stavbě. Je to král, o kterého jde, týká se to krále, jeho práv, jeho moci, eventuálních mezí jeho moci, oč v podstatě bezpochyby jde ohledně obecného systému, obecné organizace západního právního systému. Nechť byli právníci služebníky krále nebo jeho protivníky, každopádně v oněch velkých stavbách právního myšlení a vědění je vždy vznášena otázka týkající se královské moci.

A pokud se týče královské moci, jde o dvě věci: jednak ukázat juristickou výztuž, do níž se vtělovala královská moc, ukázat, jak byl panovník skutečně živoucím tělem suverenity, jak jeho moc, dokonce absolutní moc, naprosto odpovídala fundamentálnímu právu; nebo naopak ukázat, jak bylo nutné omezovat tuto moc panovníka, jakým právním pravidlům se musel podřizovat, podle jakých a uvnitř kterých hranic musel vykonávat svou moc tak, aby si tato moc podržela svou legitimitu. Podstatnou rolí právní teorie bylo od středověku upevňovat legitimitu moci: hlavním, ústředním problémem, kolem kterého se organizuje veškerá právní teorie, je problém suverenity. Tvrdit, že problém suverenity představuje ústřední právní problém v západních společnostech, znamená, že právní diskurs a technika práva měly v podstatě funkci rozkládat uvnitř moci fakt panství, aby se místo něho objevily dvě věci: ve snaze ho omezovat nebo zastírat na jedné straně legitimní práva suverenity a na druhé straně zákonná povinnost poslouchat. Systém práva je naprosto

soustředěn na krále, což se nakonec rovná zrušení skutečnosti panství a jeho důsledků.

Když jsem v předchozích letech hovořil o různých drobných záležitostech, o nichž jsem se zmínil, obecným záměrem bylo v podstatě zvrátit obecné zaměření analýzy, jež je vlastní – jak se domnívám – celému právnímu diskursu od středověku. Pokusil jsem se o něco opačného, to je ponechat v platnosti jakožto fakt panství, a to jak v jeho utajení, tak v jeho brutalitě, a potom ukázat, vycházejí z toho, že právo je nejen obecně nástrojem tohoto panství – to je samozřejmě –, ale také jak, kam až a pod jakou formou (a když říkám právo, nemyslím tím jednoduše zákon, nýbrž celek aparátů, institucí, nařízení, jimiž se aplikuje právo) právo nese a zavádí vztahy, které nejsou vztahy suverenity, ale vztahy panství. A panstvím nechci vyjadřovat masivní skutečnost „jednoho“ globálního panství jednoho jedince nad ostatními nebo jedné skupiny nad jinou, ale mnohonásobné formy panství, které mohou působit uvnitř společnosti: nikoli tedy král ve své ústřední pozici, nýbrž subjekty v jejich vzájemných vztazích; nikoli suverenita ve svém jedinečném zřízení, ale četné druhy podmanění, jež se nacházejí uvnitř společenského útvaru a působí v něm.

Právní systém a pole justice jsou trvalým nositelem vztahů panství, polymorfních technik podrobování. Myslím, že právo je třeba nahlížet nikoli ze strany nějaké legitimacy, kterou je třeba upevnit, nýbrž ze strany postupů podmaňování, jež uvádí v chod. Otázkou pro mne tedy je obejít tento problém, jenž je ústřední pro právo, suverenitu a poslušnost jedinců, kteří jsou této suverenitě podřízeni, vyhnout se mu a ukázat namísto suverenity a poslušnosti problém panství a podrobení. Při sledování této linie, jež se snažila přeskočit nebo obejít obecnou linii právní analýzy, bylo třeba zaujmout jistou metodickou obezřetnost.

Metodická obezřetnost – nejprve tato: nejde o to, analyzovat ustanovené a legitimní formy moci v jejich těžišti, v tom, jaké mohou být její obecné mechanismy nebo jejich celkové důsledky. Jde naopak o to, uchopit je na jejích okrajích, v posledních rysech, tam, kde se stává vlásečnicovou; to znamená: uchopit moc v jejích nejokrajovějších, regionálních, místních institucích, především tam, kde tato moc při tom, jak překračuje pravidla, právní pravidla, která ji organizují a vymezují, se v důsledku toho prodlužuje za tato pravidla, dosazuje se do institucí, projevuje se v technikách a opatřuje si prostředky, dokonce i násilné k tomu, aby mohla fyzicky zasahovat. Je-

den příklad, dovolíte-li: místo toho, abych se snažil dozvědět, v čem a jak se zakládá v suverenitě moc trestat, v oné suverenitě, jak si ji představuje filosofie buď monarchistického, nebo demokratického práva, pokusil jsem se zjistit, jak se skutečně ztělesňuje trestání, trestající moc v určitém počtu lokálních, regionálních, konkrétních institucí, ať je to mučení, nebo věznění, a to současně v institucionálním, fyzickém, reglementárním a násilném světě efektivních nástrojů trestání. Jinak řečeno, uchopit moc ze stále méně právních krajností jejího výkonu: to byla první zásada, kterou jsem si dal.

Druhá zásada: neanalyzovat moc v rovině úmyslu nebo rozhodování, nesnažit se uchopit ji z vnitřní strany, neklást otázku (kteřou považuji za velmi spletitou a bezvýchodnou), jež spočívá v tom, že se tážeme: Kdo tedy má moc? Na co myslí? A o co se snaží ten, kdo má moc? Ale naopak studovat moc ze strany, kde úmysl – pokud se vůbec vyskytuje – je plně dosazen do nitra reálných a účinných praktik; studovat moc jaksi z její vnější strany, tam, kde je v přímém a bezprostředním vztahu s tím, co lze velmi prozatímně pojmenovat jako její předmět, cíl, aplikační pole, jinak řečeno s tím, do čeho se usazuje a kde produkuje svoje reálné důsledky. Tedy nikoli: Proč chtějí někteří ovládat? O co se snaží? Jaká je jejich celková strategie? Ale: Jak se co děje právě v tom okamžiku, v rovině, na úrovni podmaňovací procedury nebo oněch setrvalých a nepřerušovaných postupů, které podmaňují tělo, řídí gesta, ovládají chování. Jinými slovy, spíše než se dotazovat, jak se suverén jeví shora, snažit se dozvědět, jak se zvolna, postupně, reálně, materiálně utvářejí subjekty, subjekt, na základě mnohonásobnosti těl, sil, energií, látek, tužeb, myšlenek atd. Uchopit materiální instanci podmaňování jako utváření subjektů, to by bylo, chcete-li, naprosto v protikladu vůči tomu, o co usiloval Hobbes v *Leviathanovi*,¹ a jak se domnívám, o co v důsledku usilují všichni právníci, když kladou jako problém, jak se může na základě mnohočetnosti jedinců a vůlí utvářet jedna jedinečná vůle nebo ještě jak se může vytvořit jedno jedinečné těleso, avšak oživené jedním duchem, jímž by měla být suverenita. Vzpomeňte si na schéma *Leviathana*:² v tomto schématu je Leviathan, jako uměle sestrojený člověk, jen shlukem jistého počtu oddělených individualit, sjednocených určitým počtem konstitutivních prvků státu. Ale v nitru státu, či spíše v jeho hlavě by mělo existovat něco, co ho utváří jako takového, a toto něco je suverenita, o níž Hobbes říká, že právě ona je duší *Leviathana*. Nuže, spíše než klást tento problém ústřední duše, věřím, že je zapotřebí se pokusit – a právě o to jsem

se pokoušel – studovat periferní a početná tělesa, tedy ona tělesa, jež byla konstituována jako subjekty nalézající se pod účinky moci.

Třetí metodická obezřelost: nechápat moc jako jev masivní a homogenní nadvlády – nadvlády jednoho jedince nad druhými, jedné skupiny nad jinými, jedné třídy nad ostatními –, ale dobře si uvědomovat, že moc, pokud ji nezkoumáme z veliké dálky a z veliké výšky, není něčím, co by se dělilo mezi ty, kdo ji mají a kdo ji výhradně drží, a potom mezi ty, kdo ji nemají a kteří jí jsou vystaveni. Moc, jak se domnívám, musí být analyzována jako něco, co obíhá, nebo spíše jako něco, co funguje řetězově. Moc není nikdy lokalizovaná zde nebo jinde, nikdy se nenachází v určitých rukou, nikdy není přivlastněna stejně, jako je přivlastněno určité bohatství nebo majetek. Moc funguje. Moc působí v síti a v této síti jedinci nejen obíhají, ale vždy se nacházejí v postavení, kdy tuto moc snášejí a také vykonávají. Nejsou nikdy inertním nebo souhlasícím cílem moci, jsou vždy jejími přenašeči. Řečeno jinak, moc jedinci prochází, neulpívá na nich.

Domnívám se tedy, že není nutné chápat jedince jako jakési elementární jádro, primitivní atom, mnohotvárnou a němou látku, na niž se právě moc aplikovala, na niž narazila, která si jedince podrobila a zlomila ho. Ve skutečnosti to, co vede k tomu, že lze nějaké těleso, gesta, diskursy, tužby identifikovat a konstituovat jako jedince, to je právě jeden z prvních důsledků moci. Znamená to, že jedinec nestojí tvář v tvář moci, ale je, jak se domnívám, jedním z prvních důsledků. Jedinec je důsledkem moci a současně jejím prostředníkem právě v míře, v jaké je jejím důsledkem: moc prostupuje jedincem, kterého konstituovala.

Čtvrtý důsledek na rovině metodické obezřelosti. Řeknu-li „moc, to je to, co se vykonává, obíhá, tvoří síť“, pak je to možná do určité míry pravda. Je možné také říci: „všichni máme v hlavě fašismus“ a ještě podstatněji: „všichni máme v těle moc“. A moc – přinejmenším v jisté míře – prostupuje naším tělem nebo se v něm stěhuje. Toto všechno lze skutečně říci; nedomnívám se však, že by bylo třeba dospět na základě toho k závěru, že moc, dovolíte-li, by byla věcí nejlépe, nejvíce sdílenou na světě, ač do jisté míry jí také je. Prostřednictvím těl nedochází k demokratickému nebo anarchickému sdílení moci. Chci říci toto: připadá mi důležité – to by byla čtvrtá metodická obezřelost –, že se nesmíme snažit o jakousi dedukci moci, jež by vycházela ze svého centra a jež by se snažila dohlédnout, kam až se prodlužuje dolů, do jaké míry se reprodukuje, za-

vádí až do nejvíce atomizovaných prvků společnosti. Věřím naopak, že je třeba, že by bylo třeba – to je metodická obezřelost k následování – provádět vzestupnou analýzu moci, to je vycházet z nejnepatrnějších mechanismů, které mají svou vlastní historii, své vlastní směřování, svou vlastní techniku a taktiku, a potom pozorovat, jak tyto mocenské mechanismy, které mají svou vlastní odolnost a do jisté míry svou vlastní technologii, byly a ještě jsou napadány, ujařmovány, užívány, uzpůsobovány, transformovány, přemísťovány, rozšiřovány atd. prostřednictvím stále obecnějších mechanismů a forem globálního panství. Není tomu tedy tak, že by se globální nadvláda znásobovala a nacházela odezvu až dole. Domnívám se, že je třeba analyzovat způsob, jak se na nejnižších úrovních odehrávají mocenské jevy, techniky, postupy; ukázat, jak se samozřejmě tyto postupy přemísťují, rozšiřují, modifikují, ale především, jak do nich vstupují, jak si je přisvojují globální jevy a jak se druhy obecnějších moci nebo ekonomické zisky mohou vloučit do hry těchto relativně autonomních a nejnepatrnějších mocenských technologií.

Aby to bylo jasnější, uvedu jeden příklad, bude se týkat šílenství. Bylo by možné tvrdit následující a byla by to sestupná analýza, jíž, jak se domnívám, je nutné nedůvěřovat: buržoazie se stala počínaje koncem 16. a začátkem 17. století vládnoucí třídou. Vyřkneme-li toto, jak z toho lze dedukovat internování šílenců? Dedukci uděláte vždycky, je vždy snadná, což je právě to, co jí vytknu. Je skutečně snadné ukázat, jak bylo nutné zbavit se šílence proto, že je neúčinný pro průmyslovou výrobu. Totéž můžete učinit, dovolíte-li, nejen ohledně šílence, ale ohledně dětské sexuality – čehož se dopouštěli určití autoři, do jisté míry Wilhelm Reich,³ určitě Reimut Reiche⁴ –, a klást otázku: jak lze pochopit represi dětské sexuality vycházející z panství buržoazní třídy? Nuže, docela jednoduše tím, že se lidské tělo počínaje 17., 18. stoletím stalo v podstatě produktivní silou; všechny formy výdajů, které nešlo redukovat na tyto vztahy, na vytváření produktivních sil, všechny formy výdajů, které se projeví jako neúčinné, byly zapovězeny, vyloučeny, potlačeny. Takové dedukce jsou vždycky možné; jsou pravdivé a současně falešné. V podstatě jsou příliš snadné, protože by bylo možné dojít k přesné opačné dedukci a vyvozovat právě na základě principu, že se buržoazie stala vládnoucí třídou, že kontrola sexuality a kontrola dětské sexuality nebyla vůbec žádoucí; a že by bylo naopak zapotřebí sexuálního zaučení, sexuální drezury, předčasné sexuální zralosti v té míře, v jaké se koneckonců jedná o to, aby docházelo pomocí sexu-

ality pracovní síly k jejímu obnovování, protože se přinejmenším na počátku 19. století soudilo, že by bylo optimální, aby byla neomezená: čím více pracovní síly, tím více by mohl fungovat systém kapitalistické produkce naplno a co nejefektivněji.

Domnívám se, že z obecného jevu panství buržoazní třídy lze odvozovat cokoli. Zdá se mi, že to, co je třeba podniknout, je pravý opak, to znamená vidět, když vyjdeme zdola, jak mohly historicky sehrávat kontrolní mechanismy represí, pokud jde o odstranění šílencství či o zákaz sexuality; jak skutečně na úrovni rodiny, bezprostředního okolí, buněk nebo na nejnižších úrovních společnosti mohly ony jevy represe nebo vylučování mít své nástroje, svou logiku, jak odpovídaly určitému počtu potřeb; ukázat na jejich zprostředkovatele, hledat je nikoli na straně buržoazie obecně, ale hledat reálné činitele, jimiž mohlo být bezprostřední okolí, rodina, rodiči, lékaři, nejvyšší články policie atd.; a ukázat, jak se tyto mocenské mechanismy v daném okamžiku, v jisté přesné situaci a prostřednictvím určitého počtu transformací začaly stávat ekonomicky výhodnými a politicky užitečnými. Věřím, že by se nám snadno podařilo ukázat – je to ostatně to, co jsem chtěl kdysi podniknout, v každém případě několikrát –, že v podstatě buržoazie nepotřebovala vyloučit šílence nebo dohlížet na masturbování dětí a zakazovat je – ještě jednou, buržoazní systém může dokonale snášet opak –, kdežto to, co ho zajímalo a do čeho se skutečně vložil, to nebylo úsilí vyloučit šílence ze společnosti, ale byla to technika a procedura vylučování. Od určitého okamžiku se pro buržoazii staly zajímavými mechanismy vylučování, zařízení sloužící dohledu, to, aby se sexualita, šílencství, delikvence staly předmětem lékařského zájmu, toto vše, tedy mikromechanika moci, to je to, oč se buržoazie začala zajímat.

Řekněme ještě, že v té míře, v jaké jsou pojmy „buržoazie“ a „zájem buržoazie“ pravděpodobně prosty reálného obsahu, přinejmenším pro problémy, které jsme právě kladli, je třeba vidět, že to prostě nebyla buržoazie, která by myslela, že je nutno vyloučit šílence nebo že by měla být potlačována dětská sexualita, nýbrž že mechanismy vylučování šílencství, že mechanismy dohlížení nad infantilní sexualitou začaly produkovat od jistého okamžiku a z důvodů, jež je zapotřebí studovat, jistý ekonomický zisk, jistý politický užitek a že byly najednou zcela přirozeně ujařmeny a podporovány globálními mechanismy a konečně celým státním systémem. A právě tím, že se zachytíme těchto mocenských technik, že z nich vyjdeme a že ukážeme ekonomický zisk nebo politický užitek, který z nich v ji-

stém kontextu a z určitých důvodů plyne, lze pochopit, jak se skutečně tyto mechanismy stanou nakonec součástí celku. Jinak řečeno: buržoazie si naprosto nic nedělá ze šilenců, ale procedury jejich vylučování poskytly a uvolnily počínaje 19. stoletím – a ještě jednou v závislosti na určitých transformacích, politický zisk, eventuálně dokonce určitý ekonomický užitek, což upevnilo systém a umožnilo mu působit vcelku. Buržoazie se nezajímá o šílence, ale o moc, která se na ně vztahuje; buržoazie se nezajímá o sexualitu dítěte, ale o mocenský systém, který kontroluje sexualitu dítěte. Buržoazie se naprosto nestará o delikventy, o jejich potrestání nebo o jejich opětovné uvedení do společnosti, jež není ekonomicky příliš zajímavé. Naopak z celku mechanismů, jimiž je delikvent kontrolován, sledován, trestán, zprošťován trestu, se vymaňuje pro buržoazii určitý zájem, jenž funguje uvnitř celkového ekonomicko-politického systému. To je čtvrtá obezřelost, čtvrtá metodická linie, kterou jsem chtěl sledovat.

Pátá obezřelost: je velmi dobře možné, že velké mocenské mašinerie jsou doprovázeny ideologickými produkcemi. Je zcela určitě například nějaká ideologie výchovy, ideologie monarchické moci, ideologie parlamentní demokracie atd. Ale nevěřím, že by to, co se utváří v základu, tam, kde končí mocenské sítě, že by to byly ideologie. Je to něco mnohem menšího, ale také, jak se domnívám, něco mnohem většího. Jsou to účinné nástroje formování a hromadění vědění, jsou to metody pozorování, registrační techniky, techniky investigativních a badatelských postupů, jsou to ověřovací nástroje. Znamená to, že moc, když se vykonává pomocí vlastních jemných mechanismů, nemůže tak činit, aniž by formovala, organizovala a uváděla do oběhu určitá vědění nebo spíše aparáty vědění, které nejsou ideologickým doprovodem nebo ideologickým odůvodněním.

Mám-li shrnout uvedená metodická opatření, pak řeknu toto: spíše než aby se výzkum moci orientoval na juristické zdůvodňování suverenity, na státní aparáty, na doprovodné ideologie, myslím, že je třeba orientovat výzkum moci na nadvládu (nikoli na suverenitu), na materiální operátory, na formy podmanění, na vzájemné propojení lokálních systémů tohoto podmanění a na to, jak jich je užíváno, a konečně na znalostní výbavu.

Celkem vzato je třeba zbavit se modelu Leviathana, tohoto modelu umělého člověka sestaveného z jednoho kusu, který je současně automatem, jenž by měl v sobě obsáhnout všechny reálné jedince, jehož tělo by tvořili občané, avšak jehož duší by měla být suverenita.

Moc je třeba studovat mimo model Leviathana, mimo pole vymezené právní suverenitou a institucí státu; jde o to, analyzovat ji podle technik a taktik panství. Toto tedy je metodická linie, kterou je třeba sledovat, jak se domnívám, a kterou jsem se snažil sledovat v různých výzkumech, jež jsme předchozí léta [prováděli] ohledně psychiatrické moci, ohledně dětské sexuality, trestního systému atd.

Nuže, probíráme-li se touto oblastí a zachováváme-li zmíněná metodická opatření, pak se objevuje, jak se domnívám, jeden masivní historický fakt, který nás konečně částečně dovede k problému, o němž jsem chtěl počínaje dneškem hovořit. Tímto masivním historickým faktem je tato skutečnost: právně-politická teorie suverenity – ona teorie suverenity, z níž se musíme vymanit, chceme-li analyzovat moc – se datuje od středověku; datuje se od obnovení římského práva; konstituovala se kolem problému monarchie a panovníka. A domnívám se, že tato teorie suverenity – jež představuje velkou past, do níž riskujeme upadnout, chceme-li analyzovat moc –, sehrála čtyři role.

Především odkazovala k mechanismu účinné moci feudální monarchie. Za druhé sloužila jako nástroj a rovněž jako ospravedlnění pro utváření velkých administrativních monarchií. Pak počínaje 16. stoletím a zejména od 17. století, již v okamžiku náboženských válek, se teorie suverenity stala zbraní, jež přecházela z jednoho tábora do druhého, jež byla užívána v jednom nebo v druhém smyslu, buď k omezení, nebo naopak k posílení královské moci. Shledáte se s ní na straně katolických monarchistů nebo na straně protestantských antimonarchistů; shledáte se s ní na straně monarchistických, víceméně liberálních protestantů, shledáte se s ní rovněž na straně katolických stoupenců královraždy nebo změny dynastie. Naleznete tuto teorii suverenity v rukou aristokracie i v rukou členů parlamentu, na straně představitelů královské moci i na straně posledních feudálů. Zkrátka, byla velkým nástrojem politického a teoretického boje, jenž se týkal mocenských systémů 16. a 17. století. V 18. století koneckonců je to pořád táž teorie suverenity, znovu oživená z římského práva, s níž se shledáte u Rousseaua a jeho současníků, včetně další, čtvrté role: tehdy se jedná o to, aby byl vytvořen alternativní model proti administrativním, autoritativním nebo absolutistickým monarchiím, a to model parlamentní demokracie. A tuto roli sehrává teorie suverenity ještě v okamžiku Revoluce.

Připadá mi, že pokud sledujeme tyto čtyři role, zjistíme, že pokud trvala společnost feudálního typu, pak problémy, jimiž se za-

bývala teorie suverenity, k nimž se vztahovala, opravdu pokrývaly obecnou mechaniku moci, způsob, jakým se vykonávala, od nejvyšších úrovní až po nejnižší. Jinak vyjádřeno, vztah suverenity, ať je chápán v širokém, nebo omezeném slova smyslu, pokrýval zhruba celek společenského tělesa. A skutečně, způsob, jímž se moc vykonávala, bylo možné přepisovat, alespoň z podstatné části, v pojmech vztahu panovníka a poddaného.

Avšak v 17. a v 18. století se vynořil důležitý jev: objev – bylo by třeba říci vynalezení – nové mocenské mechaniky, vykazující velmi zvláštní postupy, zcela nové nástroje, velmi odlišné vybavení, jež je, jak se domnívám, naprosto neslučitelné se vztahy suverenity. Tato nová mocenská mechanika se vztahuje především na těla a na to, co činí, více než na zemi a na její produkty. Je to mocenský mechanismus, který umožňuje těžit spíše z těl, času a práce než z majetků a bohatství. Je to typ moci, jež se trvale projevuje tím, že dohlíží, a nikoli nesoustavným způsobem dávek a chronických povinností. Je to typ moci, který předpokládá spíše důkladnou kontrolu materiálního donucení než fyzickou existenci panovníka a definuje novou ekonomii moci, jejímž principem je nutnost růstu podmaněných sil spolu s nárůstem oné síly a účinnosti, která je podmaňuje.

Připadá mi, že tento typ moci je v přesném, doslovném protikladu vůči mocenské mechanice, kterou popisovala a kterou se snažila přepsat teorie suverenity. Ta se totiž váže k takové formě moci, jež se vykonává vůči zemi a jejím produktům mnohem více než vůči tělům a tomu, co dělají. [Tato teorie] se zabývá tím, jak moc přemísťuje a přivlastňuje majetky a bohatství, a nikoli čas a práci. [Právě ona] umožňuje přepisovat právními termíny diskontinuitní a pravidelné povinnosti dávek, a nikoli kódování trvalého dohledu; je to teorie, umožňující zakládat moc okolo fyzické existence panovníka a na ní, a nikoli souvislé a trvalé systémy dohledu. Teorie suverenity je, dovolíte-li, to, co umožňuje zakládat absolutní moc v absolutním vynaložení moci, a nikoli v takovém mocenském kalkulu, jenž zohledňuje minimum výdajů a maximum účinnosti. Tento nový typ moci, který není vůbec možné přepisovat v termínech suverenity, představuje, domnívám se, jeden z velkých vynálezů buržoazní společnosti. Byl jedním ze základních nástrojů vzniku průmyslového kapitalismu a jemu odpovídajícího typu společnosti. Ona nikoli suverénní moc, tedy moc, jež je cizí formě suverenity, to je „disciplinární“ moc. Je to moc nepopsatelná, neospravedlnitelná v termínech teorie suverenity, moc radikálně heterogenní, jež by měla nor-

málně způsobit, že dokonce zmizí ona velká právní stavba teorie suverenity. Jenže teorie suverenity fakticky nepřestala existovat jako ideologie práva, chcete-li, ale pokračovala v uspořádávání právních kodexů, které si Evropa 19. století vytvořila na základě napoleonských zákoníků.⁵ Proč teorie suverenity přetrvávala jako ideologie a jako organizační princip velkých právních kodifikací?

Domnívám se, že jsou pro to dva důvody. Na jedné straně byla teorie suverenity v 18. a ještě v 19. století setrvalým kritickým nástrojem proti monarchii a proti všem překážkám, jež se mohly stavět proti rozvoji disciplinární společnosti. Ale na druhé straně tato teorie a organizace právního kodexu soustředěného kolem ní umožnily nastavit nad disciplinární mechanismy právní systém, který zakrýval procedury, zastíral v dané disciplíně to, co v ní mohlo být projevem panství a jeho technik, a který zajišťoval každému, kdo vykonával prostřednictvím státní suverenity moc, jeho vlastní suverenní práva. Jinak řečeno, právní systémy, nechť to jsou teorie, nechť to jsou kodexy, umožnily demokratizaci suverenity, zavádění veřejného práva spojeného s kolektivní suverenitou v témže okamžiku, v té míře, v jaké byla tato demokratizace suverenity hluboce zatížena mechanismy disciplinárního donucování. Přesněji bychom to mohli vyjádřit takto: jakmile bylo nutné vykonávat disciplinární donucení jako mechanismy panství a současně skrýt, že jde o skutečný výkon moci, bylo opravdu třeba v právním aparátu pomocí zákoníků reaktivovat, dovršit teorii suverenity.

V moderních společnostech se od 19. století po současnost vyskytuje na jedné straně určitá legislativa, jistý diskurs, organizace veřejného práva uspořádaného na základě principu suverenity společenského útvaru a na základě přenášení suverenity každého jedince na stát; a dále se současně vyskytuje důkladná kontrola, kterou vykonávají donucovací disciplíny a jež fakticky zajišťuje soudržnost téhož společenského útvaru. Tuto kontrolu ovšem nelze v žádném případě transkribovat do práva, které ji nezbytně doprovází. Právo suverenity a disciplinární mechanika: mezi těmito dvěma mezemi se odehrává, jak se domnívám, výkon moci. Ovšem obě meze jsou specifické a natolik heterogenní, že je nikdy nelze navzájem zaměňovat. V moderních společnostech dochází k výkonu moci na základě hry heterogenosti veřejného práva suverenity a polymorfní mechaniky uplatňování disciplíny, touto hrou a skrze ni. Tím nemá být řečeno, že na jedné straně máte systém upovídání a výslovného práva suverenity a na druhé straně obskurní a mlčenlivé disciplinární systé-

my, které by pracovaly v hloubce, ve stínu a které by vytvářely tiché podzemí velké mechaniky moci. Ukázňování vede ve skutečnosti svoje vlastní diskursy. Kázeňské postupy z důvodů, o nichž jsem hovořil před chvílí, tvoří aparáty vědění a četná znalostní pole. Jsou v nich neobyčejně vynalézavé, pokud jde o vytváření znalostí a vědění, a jsou nositeli určitého diskursu, který nemůže být právním, juristickým diskursem. Kázeňský diskurs nemá nic společného s diskursem zákona; nemá nic společného s pravidlem, které je důsledkem suverenní vůle. Kázeňské postupy sice jsou nositeli diskursu pravidla, ovšem nikoli juristického, které je odvozeno od suverenity, ale přirozeného pravidla, to je normy. Definují kodex, který nebude kodexem zákona, ale kodexem normalizace, a budou se nutně odkazovat k nějakému teoretickému horizontu, který nebude právním zdůvodněním, ale polem věd o člověku. A jurisprudencí těchto kázeňských postupů bude jurisprudencí určitého klinického vědění.

Celkem vzato jsem vůbec nechťel během těchto posledních let ukazovat, jak si se vzestupem exaktních věd poznenáhlu přisvojovala věda nejistou, obtížnou, zastřenou oblast lidského chování: vědy o člověku se nekonstituovaly poznenáhlu pokrokem racionality exaktních věd. Myslím, že proces, který v podstatě umožnil diskurs věd o člověku, spočívá na protikladu, střetu dvou mechanismů a dvou typů absolutně heterogenních diskursů: na jedné straně diskursu, jímž dochází k organizování práva kolem suverenity, a na druhé straně diskursu mechaniky nejrůznějších donucení vykonávaných postupy ukázňování. To, co může, jak se domnívám, vysvětlit globální působení toho, co bych nazval „normalizační společností“, je dáno tím, že v současnosti moc působí jednak prostřednictvím práva a disciplinárních technik, že techniky, že diskursy, jež se zrodily z ukázňování, zaplavují právo a že postupy normalizace stále více ujařmují zákonné postupy.

Chci říci přesněji toto: domnívám se, že normalizace, jednotlivé disciplinární normalizace narážejí stále více na právní systém suverenity; stále zřetelněji se projevuje jejich vzájemná nekompatibilita; jistý arbitrážní diskurs je stále nutnější jako jistá moc a vědění, jímž by jejich vědecké posvěcení dodalo neutralitu. A právě v rozšiřování působnosti medicíny lze do jisté míry pozorovat, jak se – nechci říci, že kombinují, ale – neustále redukuje, nebo směňují nebo střetají disciplinární mechanika s právním principem. Vývoj medicíny, obecná medikalizace lidského chování, jednání, diskursy, tužby atd., to vše se odvíjí na frontové linii, na níž se setkávají dvě heterogenní vrstvy ukázňování a suverenity.

Právě proto, kvůli uzurpacím ze strany ukáznějící mechaniky, kvůli onomu vzestupu moci, jež se váže na vědecké vědění, se dnes nalézáme v takové situaci, že jediné existující, zdánlivě solidní útočiště, jež snad máme, je právě útočiště práva, nebo návrat k právu, organizovanému kolem suverenity, navazujícímu na tento starý princip. Což vede konkrétně k tomu, že když chceme něco namítat proti ukázněvacím postupům a proti všem důsledkům vědění a moci, které jsou s nimi svázány, co konkrétně podnikáme? Co děláme v životě? Co podniká syndikát veřejných úřadů nebo jiné podobné instituce? Co dělají jiného, než že se právě dovolávají onoho práva, onoho pověstného a formálního buržoazního práva, jež je ve skutečnosti právem suverenity? A já věřím, že se zde nacházíme v jakémsi úzkém hrdle, že nemůžeme takto do nekonečna pokračovat: tím, že se budeme odvolávat k suverenitě proti ukázněvání neomezíme samotné důsledky disciplinární moci.

Ve skutečnosti suverenita a disciplína, legislativa, právo suverenity a disciplinární mechaniky představují dva absolutně konstituující díly obecných mechanismů moci v naší společnosti. Po pravdě řečeno, pro boj proti ukázněvacím postupům, či spíše proti disciplinární moci, pro hledání nedisciplinární moci by bylo třeba obracet se nikoli ke starému právu suverenity, ale ubírat se směrem k novému právu, jež by bylo antidisciplinární a současně osvobozené od principu suverenity.

A právě zde se opět dostáváme k pojmu „represe“, o němž vám snad něco povím příště, ledaže bych měl už dost opakování starých věcí, takže bych okamžitě přikročil k jiným věcem, jež se týkají války. Pokud k tomu budu mít chuť a odvahu, promluvíme k vám o pojmu „represe“, jenž má, jak se domnívám, dvojí nevýhodu tak, jak se používá, v tom, že se nejasně vztahuje k jisté teorii suverenity, která by měla být teorií o suverénních právech jedince, a že když je užíván, pak uvádí v chod veškerou psychologickou referenci převzatou z věd o člověku, to je z diskursů a z praktik, které závisí na disciplinární oblasti. Věřím, že pojem „represe“ je rovněž právně disciplinárním pojmem, nechť je použit jakkoli kriticky; a z tohoto hlediska je kritické užívání pojmu „represe“ vadné, zkažené, prohnité od samého začátku obojím právním a disciplinárním odkazem k suverenitě a k normalizaci, které implikuje. Příště k vám promluvíme o represí nebo přejdu k problému války.

Poznámky

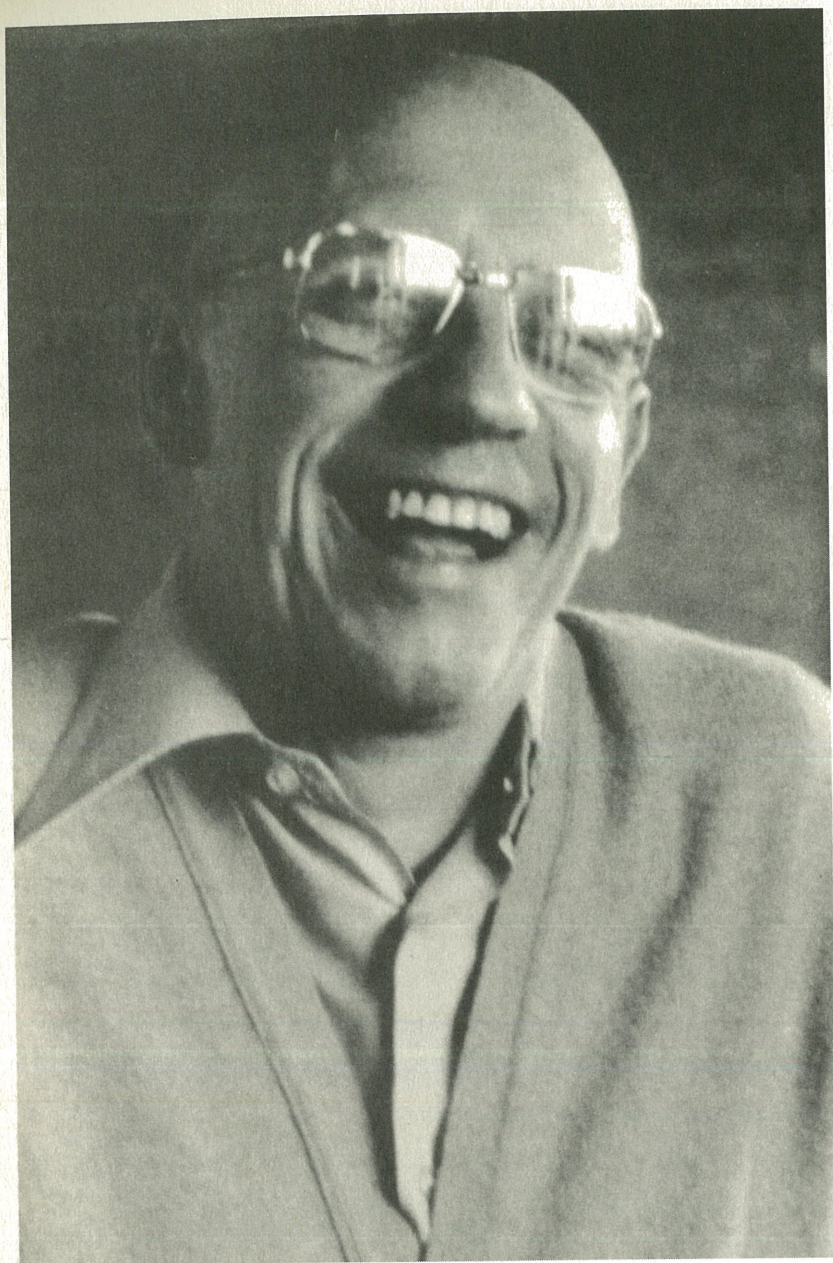
¹ Thomas Hobbes, *Leviathan, or the Matter, Forme and Power of a Common-Wealth, Ecclesiastical and Civill*, London 1651 (fr. překlad *Traité de la matière, de la forme et du pouvoir de la république ecclésiastique et civile*, Paris, Sirey 1971; český překlad Tomáš Hobbes: *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*, Praha, Melantrich 1941, přeložil Josef Hruška). Latinský překlad, který byl fakticky novou verzí *Leviathana*, vyšel v Amsterdamu v roce 1668.

² M. Foucault zde naráží na slavný frontispis prvního vydání *Leviathana*, takřečeného „head edition“ (viz pozn. 1), jež vyšlo u A. Crooka a které znázorňuje tělo státu, vytvořeného poddanými, zatímco hlava představuje suveréna, který drží v jedné ruce meč a v druhé berlu. Vespod jsou znázorněny hlavní atributy moci světské a duchovní.

³ W. Reich, *Der Einbruch der Sexualmoral*, c. d.

⁴ R. Reiche, *Sexualität und Klassenkampf; zur Abwehr repressiver Entsublimierung*, Frankfurt am Main, Verlag Neue Kritik 1968 (fr. překlad *Sexualité et Luttés de classes*, Paris, Maspero 1969).

⁵ Jsou to „napoleonské“ kodexy: *Code civil* (1804), *Code d'instruction criminelle* (1808) a *Code pénal* (1810).

Dílo vychází k dvacátému výročí úmrtí
Michela Foucaulta (1926–1984)

Michel Foucault

JE TŘEBA BRÁNIT SPOLEČNOST

*Kurs na Collège de France
1975–1976*

*Francouzské vydání připravili
Mauro Bertani a Alessandro Fontana
pod vedením Françoise Ewalda a Alessandra Fontany
v rámci Asociace pro Středisko Michela Foucaulta*

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR
Praha 2005